

Голові спеціалізованої вченої ради
із захисту дисертації на здобуття
ступеня доктора філософії
доктору політичних наук, професору кафедри
політології та державного управління
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
Ротар Наталії Юріївні

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата політичних наук, доцента, асистента кафедри міжнародних
відносин та суспільних комунікацій
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
Мельничук Любові Ністорівни
на дисертаційне дослідження Бондаренка Лева-Олександра Костянтиновича
«Політичні загрози та ідеологічні виклики в сучасному розвитку
Європейського Союзу» поданого на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 052 «Політологія»**

Актуальність теми дослідження

Актуальність дослідження політичних загроз та ідеологічних викликів у сучасному розвитку Європейського Союзу зумовлена глибокими трансформаційними процесами, які відбуваються в європейському політичному просторі на початку XXI століття. Європейський Союз стикається з комплексом внутрішніх і зовнішніх викликів, що ставлять під питання ефективність його інституційної моделі та здатність забезпечувати політичну єдність держав-членів в умовах загострення міжнародної безпекової ситуації, посилення геополітичної конкуренції, зростання впливу євроскептичних рухів, економічної нестабільності, поширення дезінформації та міграційних криз.

Аналіз ідеологічних процесів, пов'язаних із трансформацією традиційних політичних цінностей, зростанням суспільної поляризації, посиленням націоналістичних тенденцій та переосмисленням принципів європейської

інтеграції набуває особливого значення. Ці явища впливають на формування спільної політики ЄС, рівень довіри громадян до наднаціональних інституцій та перспективи подальшого розвитку інтеграційного проєкту.

Повномасштабна російсько-українська війна стала серйозним випробуванням для системи європейської безпеки та продемонструвала необхідність консолідації держав-членів ЄС у питаннях зовнішньої політики, оборони та захисту демократичних цінностей. У цьому контексті вивчення політичних загроз та ідеологічних викликів дозволяє глибше зрозуміти механізми адаптації Європейського Союзу до нових умов функціонування та визначити перспективні напрями зміцнення його стійкості.

Дослідження політичних загроз та ідеологічних викликів у сучасному розвитку Європейського Союзу є важливим як з наукового, так і з практичного погляду, оскільки сприяє комплексному осмисленню тенденцій розвитку європейської інтеграції та виробленню ефективних підходів до подолання сучасних кризових явищ.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах двох програм науково-дослідних робіт кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, а саме «Політичні процеси та публічне управління в умовах сучасних викликів і загроз» (№ держреєстрації 0119U103774) та «Забезпечення стійкості політичної системи управлінської діяльності в умовах російсько-української війни та глобальної нестабільності» (№ держреєстрації 0124U004630), які кафедра виконує з 2024 р.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, розроблені методичні підходи та рекомендації, що містяться у дисертації, є обґрунтованими. Виконане дослідження ґрунтується на широкому аналізі наукових праць українських і зарубіжних авторів, застосуванні загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Аспірант Бондаренко Л.-О. К. чітко визначив об'єкт та предмет

дослідження, сформулював мету та завдання кваліфікаційної роботи. Зміст дисертації відповідає поставленій меті та завданням, висновки сформовані чітко та коректно.

Автор дисертаційної роботи опрацював величезний обсяг джерел (444 позиції) та доповнив дисертаційне дослідження рядом додатків, які підсилюють роботу, наприклад, порівняльна таблиця механізмів ревізіонізму історичної пам'яті у країнах ЄС, порівняльна таблиця результатів виборів до Європарламенту 2019 та 2024 років та представлення концепції порогу критичної ідеологічної фрагментації ЄС.

Обґрунтованість результатів підтверджується використанням сучасної методології дослідження, зокрема автор застосував неоінституціональний, системний, структурно-функціональний та компаративний підходи, а також наступні наукові методи: аналіз і синтез, контент-аналіз, історико-політичний, порівняльний та прогностичний. Комплексне та взаємопов'язане використання зазначених методологічних підходів і наукових методів сприяло забезпеченню високого рівня наукової достовірності та обґрунтованості дослідження. Їх поєднання дало змогу здійснити всебічний аналіз політичних загроз та ідеологічних викликів у розвитку Європейського Союзу, виявити основні закономірності й тенденції досліджуваних процесів, а також сформулювати об'єктивні та аргументовані висновки. Застосований методологічний інструментарій забезпечив комплексне охоплення проблематики, сприяв глибшому розумінню причинно-наслідкових зв'язків між окремими явищами та дозволив оцінити їхній вплив на функціонування й перспективи розвитку Європейського Союзу.

Структура дисертаційної роботи, що складається з трьох розділів та десяти підрозділів, визначається її метою і спрямована на вирішення поставлених у роботі завдань відповідно до логіки їх взаємозв'язку. Кількість завдань є цілком достатньою для досягнення мети. Розв'язання кожного поставленого завдання

отримало науковий результат різного ступеня новизни: уперше, удосконалено, набуло подальшого розвитку.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження» автор на основі системного, неоінституціонального, конструктивістського та ціннісного підходів розкрив особливості функціонування ЄС як складної політичної системи. Для досягнення поставленої мети використав комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, а емпіричну основу склали дані міжнародних організацій, аналітичних центрів та соціологічних досліджень. В даному розділі представлено ґрунтовний аналіз джерельної бази дослідження. Автор зазначив, що сучасні політичні загрози для ЄС мають не лише зовнішній, а й внутрішній ідеологічний характер, а умови глобалізації, технологічні трансформації, зміни в міжнародному середовищі ускладнюють виклики, створюючи нові ризики для демократичних інституцій та політичної стабільності ЄС.

У другому розділі «Аналіз політико-ідеологічних процесів та основних факторів впливу на зміну парадигм їх розвитку в країнах ЄС» проаналізовано особливості функціонування демократичних інститутів ЄС в умовах сучасних політичних трансформацій. Досліджено вплив електоральних змін, посилення популістських і євроскептичних сил, а також наслідки міграційної кризи, пандемії COVID-19 та російсько-української війни на політичну стабільність ЄС. Окрему увагу приділено феномену референдаризму як чиннику політичної поляризації та виклику для подальшої європейської інтеграції. Автор зазначає, що ЄС у 2011–2025 рр. увійшов у фазу глибокої системної трансформації, яка виходить за межі окремих кризових епізодів і набуває характеру тривалої структурної напруги, при цьому сукупність суспільно-політичних, ідеологічних та соціокультурних змін свідчить про поступовий злам усталених моделей демократичного врядування, солідарності та ідентичності, на яких тривалий час ґрунтувався європейський інтеграційний проєкт (с. 136).

У третьому розділі «Нові політико-ідеологічні явища в країнах Євросоюзу: основні фактори впливу та загрози» розглянуто основні інформаційні та політичні

загрози сучасному розвитку Європейського Союзу. Особливу увагу зосереджено на проблемах дезінформації, гібридного впливу зовнішніх акторів, поширенні євроскептичних і популістських наративів, а також впливі цифровізації на політичні процеси. Визначено роль інформаційних платформ у формуванні суспільної поляризації та проаналізовано ризики, пов'язані з використанням ідентичнісних питань для посилення політичної нестабільності в ЄС. Автор запропонував використовувати поняття «поміркований нацизм» для позначення специфічної форми політичної риторики та ідеологічної мобілізації, що поєднує елементи радикальної націоналістичної ідеології з їх адаптацією до умов сучасної демократичної політичної системи (с. 142). Дисертант також наголошує, що міграція не просто виклик для державної політики, а дзеркало, в якому відображається справжній стан демократичного проєкту ЄС: здатність захищати права меншин, підтримувати баланс між свободою та безпекою, зберігати відкритість, не втрачаючи соціальної згуртованості (с. 169).

У загальних висновках представлено та охарактеризовано результати здійсненого дослідження, обґрунтовано сутність питань, які досліджувалися. Зокрема наголошено, що аналіз соціокультурних факторів, що формують сучасну політичну атмосферу в ЄС, засвідчив, що саме вони виступають одним із ключових каталізаторів ідеологічної поляризації. Сприятливе середовище для поширення популістських і націоналістичних наративів створюють страхи перед втратою культурної ідентичності, нерівномірні наслідки глобалізації, зростання недовіри до традиційних політичних еліт та відчуття соціальної несправедливості. Автором виявлено, що соціокультурні розбіжності у регіонах ЄС – Західною, Центрально-Східною та Південною Європою, зберігаються і посилюються, підриваючи уніфіковану модель європейської політичної ідентичності, що знижує ефективність наднаціональних механізмів прийняття рішень і посилює роль національних політичних порядків денних (с. 194-195).

Більш того, автор окреслив три потенційні сценарії подальшого розвитку ідеологічної фрагментації в ЄС. Перший сценарій передбачає поглиблення

фрагментації та посилення ролі національних держав за рахунок ослаблення наднаціональних інститутів. Другий – формування «Європи різних швидкостей», у межах якої інтеграція відбуватиметься асиметрично. Третій – консолідаційний сценарій, що передбачає переосмислення європейського проєкту на основі оновленого соціального контракту, посилення демократичної участі й адаптації ціннісної моделі ЄС до нових реалій (с. 196).

Список використаних джерел, а також посилання на них у тексті дисертації здійснено з дотриманням вимог.

Достовірність результатів, повнота відображення висновків пропозицій дисертації в опублікованих автором роботах. Наукові положення, висновки й рекомендації, сформульовані у дисертації, є достовірними. Достовірність забезпечена відповідним обсягом наукових джерел, дотичних прямо чи опосередковано до проблематики дослідження, використанням значного обсягу матеріалів щодо вивчення політичних загроз та ідеологічних викликів в сучасному розвитку Європейського Союзу.

Основні положення дисертаційного дослідження апробовані на трьох наукових конференціях, шести наукових публікаціях у фахових наукових виданнях України. Наявність наукових публікацій та апробації свідчить про достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження.

Вимоги щодо кількості наукових публікацій, які розкривають основний зміст дисертації у спеціалізованих виданнях, дисертантом виконано. Наукові результати, що викладені у дисертації, одержані самостійно та повною мірою відображають основні результати та наукову новизну дослідження. Кількість, обсяг і якість друкованих праць надають здобувачу право публічного захисту дисертації.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація має традиційну для таких робіт структуру: анотацію, зміст, перелік умовних скорочень, вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел (444

позицій), додатки. Загальний обсяг дисертації становить 271 сторінка, з яких 180 сторінок – основна частина роботи, 46 сторінок – список використаних джерел, 28 сторінок – додатки. Робота виконана в науковому стилі, її зміст викладено в чіткій логічній послідовності.

Дотримання вимог академічної доброчесності. Дотримання вимог академічної доброчесності в дисертації Бондаренко Л-О. К. забезпечено у повному обсязі. Автор послідовно дотримувався принципів наукової об’єктивності та академічної етики. Всі використані в роботі джерела процитовані з дотриманням вимог наукового стилю, всі прямі цитати, парафрази та ідеї, запозичені з інших досліджень, належним чином оформлені з посиланнями на відповідні джерела. Текст роботи не містить ознак плагіату чи інших порушень академічної доброчесності, що підтверджується результатами перевірки на антиплагіат.

Теоретичне та практичне значення результатів і висновків дисертації, пропозиції щодо їх використання. Результати дослідження можуть бути використанні широким колом суб’єктів: органами державної влади, громадськими організаціями, закладами вищої освіти.

Дослідження містить низку науково-практичних напрацювань спрямованих на широке розуміння політичних загроз та ідеологічних викликів в сучасному розвитку ЄС. Запропоноване дослідження демонструє важливість аналізу політичних загроз в рамках державної безпекової політики з урахуванням сучасних інформаційних викликів; переосмислення й модернізацію державної безпекової політики; вдосконалення нормативно-правової бази шляхом внесення змін до чинного законодавства.

Зауваження та дискусійні питання дисертації. Оцінюючи в цілому позитивно та визнаючи достатньо високий рівень розробки теоретичних положень та методичних підходів, практичних рекомендацій, обґрунтованість наукових висновків та пропозицій, необхідно зазначити, що окремі положення викликають дискусію:

1. У дисертації не сформульовано дослідницьку гіпотезу, що обмежує можливість чітко визначити авторське бачення щодо проблематики дослідження та очікуваних результатів дослідження.

2. Перелік умовних скорочень містить значну кількість аббревіатур, які є добре відомими та широко використовуються в дослідженнях політологічного характеру, тому доцільність їх представлення є не достатньо валідною.

3. У Розділі 1 доцільно було б здійснити ґрунтовний аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження, що сприяло б підвищенню його теоретичної глибини, логічної узгодженості та загальної наукової обґрунтованості роботи.

4. На наш погляд дискусійними виглядають деякі аспекти дослідження, які подані як виконані вперше, зокрема *концептуалізовано вплив участі євроскептичних, націоналістичних та ультраправих сил у формуванні політичних інституцій ЄС* (с. 22), адже дослідження даних питань проводилися українськими та зарубіжними науковцями, про що автор зазначає в підрозділі 1.3. Огляд джерельної база дослідження.

5. У структурі роботи поряд із розділами та підрозділами представлено 12 підпідрозділів, що певною мірою фрагментує дослідження та ускладнює його цілісне сприйняття, послаблюючи рівень систематизації викладеного матеріалу.

6. У роботі не забезпечено уніфікацію написання термінів та власних назв. Зокрема, в окремих випадках одні й ті самі поняття подаються іноземною мовою без перекладу, так і в українському перекладі або ж використовуються варваризми, що створює термінологічну неузгодженість (наприклад, *«мейнстрімну політику»* (с. 148) та *«strategie mainstreaming the extreme»* (с. 141); *Brexit* (с. 169) та *«Брекзіт»* (с. 170)). Водночас слід відзначити, що у низці випадків поєднання оригінальної назви з перекладом здійснено коректно та методологічно виправдано, зокрема: *«decreti sicurezza»* (с. 161), *«інституційний расизм» (institutional racism)* (с. 163).

7. У назвах окремих підрозділів та підпідрозділів відсутнє чітке проблемне формулювання, а в окремих випадках вони мають надмірно публіцистичний

характер, що знижує рівень наукової стилістики та аналітичної чіткості викладу, зокрема 3.1. *Тенденції появи привиду «поміркованого нацизму» в країнах ЄС*; 3.2. *Чергові вибори до Європейського парламенту 2024 р. та політика подальшого розвитку Європейського Союзу*; 3.3.1 *Франція та Німеччина після Брекзиту: старе ядро з новим напруженням* 3.3.2. *Нові вектори впливу: зростання ролі держав другого ешелону.*

8. У дисертаційній роботі подекуди зустрічаються орфографічні та пунктуаційні помилки, які вимагають редакторського доопрацювання.

Однак, зазначені зауваження мають рекомендаційний та уточнюючий характер. Вони жодним чином не зменшують наукової цінності дисертаційної роботи Бондаренка Лева-Олександра Костянтиновича, яка виконана на високому науковому рівні.

Загальний висновок. Кваліфікаційна наукова праця Бондаренка Лева-Олександра Костянтиновича на тему «Політичні загрози та ідеологічні виклики в сучасному розвитку Європейського Союзу» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке характеризується актуальністю, науковою новизною, а також має теоретичне та практичне значення, що підтверджено в наукових публікаціях автора.

Дисертаційна робота відповідає «Вимогам до оформлення дисертації», затвердженим Наказом МОН України від 12.01.2017 р. №40 (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019 р.) та вимогам пунктів 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р., № 502 від 19.05.2023 р., № 507 від 03.05.2024 р.), а її автор – Бондаренко Лев-Олександр Костянтинович заслуговує на присудження наукового ступеню доктора

філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія».

Рецензент:

**кандидат політичних наук, доцент,
асистент кафедри міжнародних відносин та
суспільних комунікацій**

**Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича**

Любов МЕЛЬНИЧУК

03.06.2026 р.

